

บทคัดย่อ

บทความนี้ เป็นปาฐกถาำในการสัมมนาทางวิชาการว่าด้วย “ครูในฐานะนักขับเคลื่อนการเรียนรู้บนความแตกต่างหลากหลาย” ผู้เขียนจึงมุ่งตอบโจทย์ที่ว่าด้วยการเรียนรู้ โดยพยายามแสวงหาหลักการและหลักวิชาจากการวิเคราะห์ตัวอย่างอันหลากหลายที่เป็นรูปธรรม เริ่มต้นด้วยความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในสาขารรณคดีศึกษา ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าประสบการณ์ไทยกับตะวันตกพ้องกันในด้านความสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ ในขณะที่ด้วยกันครูในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องเข้าใจบริบททางวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในระดับนานาชาติที่มีความหลากหลายและซับซ้อน รวมทั้งต้องติดตามความเปลี่ยนแปลงที่ถาโถมเข้ามาอย่างรวดเร็วด้วยอิทธิพลของโลกเสมือน แม้ว่าโดยทั่วไปสังคมร่วมสมัยอาจไม่ให้ความหวังมากนักในระดับมหภาค แต่ความลึกซึ้งทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในชีวิตของคนธรรมดาสามัญอาจให้แสงสว่างแก่เราได้ ถ้าผู้ที่อยู่ในระบบการศึกษาตั้งใจให้มันบนรากฐานของการตื่นรู้ทางจริยธรรม ในท้ายที่สุดแล้วการเรียนรู้ย่อมดำเนินไปในรูปของจรรยาจรสองทาง คือ ครูเรียนรู้จากศิษย์เท่า ๆ กับที่ศิษย์เรียนรู้จากครูตามแนวคิดแบบประเพณี

คำสำคัญ: การเรียนวิธีการเรียนรู้; ครู; ศิษย์; บริบท; ความตื่นรู้ทางจริยธรรม

ABSTRACT

The present paper is based on the keynote lecture given at a seminar on “Teachers as change agents in highly diverse learning contexts” The author confronted the challenge posed by the subject by trying to draw general conclusions from an analysis of multifaceted concrete examples. Drawing from his expertise in literary studies, he pointed to similarities between Western and Thai, thinking in their sense of history. At the same time, teachers of today must understand global socio-cultural, economic, and political contexts which have become increasingly varied and complex. They must also keep abreast of rapid changes under the dictates of the virtual world. What is going on at the macro level may not give us much hope. Nonetheless, if one probes into the deep structure of culture that underpins everyday life of the common people, one might see light at the end of the tunnel, especially, when all who are involved in education are intent on cultivating moral awakening. Ultimately, learning is a two-way traffic: teachers can learn as much from their pupils, who in traditional terms are usually regarded as learners.

Keywords: Learning How to Learn; Teacher; Pupil; Context; Moral Awakening

บทนำ : เรียนวิธีการเรียนรู้

โดยอาซีฟ ผู้เขียนเป็นครูภาษาเยอรมัน มีประสบการณ์เฉพาะด้านในการสอนวรรณคดีเยอรมัน จากจุดเริ่มต้นของงานประจำก็พยายามแสวงหาความรู้เพิ่มเติมด้วยการศึกษาวิชาการที่เชื่อมโยงกันซึ่งดำเนินไปในสองทิศทางหลัก คือ การศึกษาวรรณคดีที่ชี้ทางไปสู่การศึกษาศิลปะแขนงอื่น ๆ ซึ่งต่อมาพัฒนาไปสู่ทิศทางทางวิชาการที่เรียกว่า “ศิลปะสองทางให้แก่กัน”¹ และในอีกทิศทางหนึ่งคือการแสวงหาหลักการ (ซึ่งในยุคปัจจุบันมักใช้คำว่า “ทฤษฎี”) ที่เป็นฐานของวิชาการอันว่าด้วยศิลปะและขยายวงไปสู่หลักการของมนุษยศาสตร์ ประสบการณ์จากการสอน “วิชาศึกษาทั่วไป” เป็นตัวหนุนให้ผู้เขียนพยายามตีประเด็นที่กว้างออกไปจากวิชาการเฉพาะด้าน แต่ในกระบวนการดังกล่าว การเกาะยึดกับงานศิลปะต้นแบบและการใช้วิธีการของ “การตีความ” (Nagavajara, 2021) ช่วยไม่ให้หลงทางไปสู่การให้ข้อสรุปที่เป็นนามธรรมโดยไร้การไตร่ตรองอย่างถ่วงถือนั่นเป็นจุดอ่อนของวงการวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในปัจจุบัน การสร้างทฤษฎีจากประสบการณ์ตรงที่ได้สัมผัสกับงานศิลปะดูจะมีความเป็นตัวของตัวเองและมีความหนักแน่นในทางวิชาการมากกว่าการท่องบ่นทฤษฎีตะวันตกบางประการที่นักวิชาการไทยบางกลุ่มรับเข้ามา แล้วพยายามนำประสบการณ์ของไทยไป “จับเข้าช่อง” แบบไร้วิจารณ์ญาณ

อารัมภบทที่กล่าวมาข้างต้นมีจุดมุ่งประสงค์ที่จะหนุนการนำประสบการณ์ที่ว่าด้วยงานศิลปะของต่างประเทศมาใช้ให้เหมาะกับบริบทของเรา การสัมมนาครั้งนี้มุ่งเป้าไปที่การเรียนรู้ ผู้เขียนจึงจะขอเริ่มต้นด้วยการอ่านบทกวี 2 บท ของกวีและนักเขียนบทละครชาวเยอรมัน นามว่า เบอร์ทอลท์ เบเรชท์ (Bertolt Brecht: ค.ศ. 1898-1956) โดยบทแรกชื่อว่า “สำหรับนักศึกษาที่เข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยที่ซ่อมสร้างใหม่” (1955)

---

¹ ผู้เขียนได้ให้อรรถาธิบายโน้ตฉบับนี้ไว้ในหลายวาระ เริ่มต้นด้วยบทความภาษาเยอรมันซึ่งได้รับการแปลเป็นไทยว่า “ศิลปะสองทางให้แก่กันในวัฒนธรรมไทย” แหล่งข้อมูล: Nagavajara (2002)

“ที่พวกคุณมานั่งลอยหน้าอยู่ที่นี่ได้นะ ก็เพราะมีคนกล้าเสี่ยงตายมานักต่อนักแล้ว พวกคุณอาจลืมไปก็ได้ขอให้รู้ไว้เถิดว่า ที่นี่มีคนอื่นเคยนั่งมาก่อน พวกเขาก็นั่งทับคนอื่นเอาไว้เช่นกัน ระวังไว้ให้จงดี

ไม่ว่าพวกคุณจะค้นคว้าอะไร ค้นพบอะไร เรียนรู้อะไร มันก็จะไร้ประโยชน์ต่อพวกคุณเอง ถ้าคุณไม่รู้จักรักผนวมนั้นเข้ากับการต่อสู้ที่ชาญฉลาดและพยายามปลีกตัวมาเสียจากพวกศัตรูของมวลมนุษย์

อย่าลืมนะ ว่าคนพวกเดียวกับคุณไม่น้อยเลยได้ต่อสู้พาดฟันมาก่อนเพื่อที่พวกคุณจะได้มานั่งเสนอหน้าอยู่ที่นี่ โดยที่พวกเขาไม่มีโอกาสนี้และก็อย่าไปแอบหมกตัวอยู่ที่ไหนเสียละ ขอจงร่วมขบวนการต่อสู้และก็จงเรียนวิธีการเรียนรู้ และอย่าปล่อยให้มันเลอะเลือนไปเสียละ!” (Nagavajara et al., 1997)

วรรณทองซึ่งได้รับการอ้างอยู่เสมอก็คือ

“Und lernt das Lernen und verlernt es nie!” (And learn how to learn and never unlearn it!)

มีการอ้างถึงการเชิญเบรชท์มาปฐมนิเทศนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยไลพ์ซิจ (Universität Leipzig) ประเทศเยอรมนี ในปี 1955 อันที่จริงยังขาดหลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับการปฐมนิเทศครั้งนั้น มีเพียงการกล่าวถึงโดยอธิการบดีรุ่นหลัง ผู้เขียนเองไม่แน่ใจว่าปี 1955 เป็นข้อมูลที่ถูกต้อง เพราะน่าจะเกิดขึ้นก่อนหน้านั้น ในช่วงที่เยอรมนีเพิ่งจะฟื้นตัวจากสงคราม แน่นนอนที่พรรคทองคือ “และก็จะเรียนวิธีการเรียนรู้ และอย่าปล่อยให้มันเลอะเลือนไปเสียละ” เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย เพราะกวีเข้าถึงวิญญาณของการเรียนรู้และมีวิธีการสื่อความที่กระชับและกินใจ (มีผู้รู้หลายท่านกล่าวว่า Arthur Schopenhauer (ค.ศ. 1788-1860) นักปราชญ์ชาวเยอรมันเป็นต้นคิด) ภาษาเยอรมันอันเป็นภาษาในกลุ่มอินโดยูโรเปียน (Indo-European) มีวิภัติปัจจัยที่เอื้อให้กวีเล่นคำได้อย่างแยบยล ดังเช่นกรณีของคำกริยา “lernen” ซึ่งหมายถึง “เรียนรู้” อยู่เคียงกับคำว่า “ไม่เรียนรู้” หรือ “หลงลืม” หรือ “เลอะเลือน” คือ “verlernen” อันเป็นปฏิพาทย์ต่อกัน เท่ากับเป็นการให้น้ำหนักต่อกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเราท่านทราบกันดีว่า ถ้าใครได้วิชานี้ติดตัวไปแล้วจะใช้ได้ตลอดชีวิต มีความจำเป็นที่ผู้เขียนจะต้องให้บริบทของการกำเนิดของกวีนิพนธ์บทนี้ แบริทอลท์ เบรชท์ เช่นเดียวกับนักคิด นักเขียน และนักวิชาการชาวเยอรมันหลายคนที่กลับจากการลี้ภัยไปในประเทศตะวันตกแล้วเลือกไปตั้งรกรากอยู่ในเยอรมนีตะวันออก ซึ่งเรียกตนเองว่า “สาธารณรัฐประชาธิปไตยเยอรมัน” (Deutsche Demokratische Republik: DDR) เพราะพวกเขามีความเชื่อว่าระบอบสังคมนิยมคือความหวังของยุคใหม่ เบรชท์ถึงแก่กรรมตั้งแต่ปี ค.ศ. 1956 จึงไม่ต้องพบกับความผิดหวังเช่นเดียวกับผู้ร่วมทางของเขาบางคนที่เรียนรู้ด้วยความปวดร้าวว่า หลักการที่ดีและความคิดที่ดีมักถูกบิดเบือนจากผู้มีอำนาจ ซึ่งไม่ช้าไม่นานก็ฉวยโอกาสตั้งระบอบเผด็จการขึ้นมาในคราบของ “สังคมนิยม” (ผู้เขียนเรียนปริญญาเอกอยู่ที่มหาวิทยาลัยทือบิงเงิน (Universität Tübingen) ระหว่างปี ค.ศ. 1961-1965 และก็อดสลัดใจ

ไม่ได้ที่มักจะเดินสวนทางบนบาทวิถีกับสุภาพบุรุษอาวุโส 2 ท่านอยู่บ่อยครั้ง ผู้ซึ่งจัดได้ว่าเป็นปราชญ์ชั้นนำของเยอรมนีตะวันออกที่ลี้ภัยมาเป็นอาจารย์พิเศษอยู่ที่นั่น คือ Ernst Bloch (ค.ศ. 1885-1977) และ Hans Mayer (ค.ศ. 1907-2001)

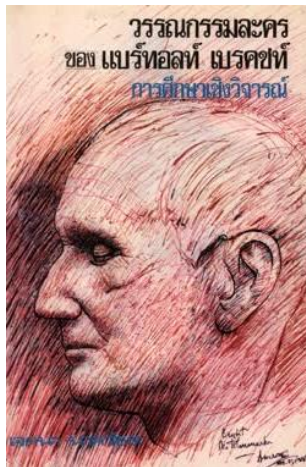
บทกวีบทนี้กล่าวถึง “การต่อสู้” อยู่หลายครั้ง นั่นคืออุดมการณ์ของสังคมนิยม ซึ่งตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์ต่อลัทธิฟาสซิสต์ (Fascism) ที่ทำให้เยอรมนีต้องจ่อมจมไปในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 อุดมศึกษาจึงมิใช่เป็นเพียงสำนักวิชาการที่ปราศจากความสำคัญในทางสังคมและการเมือง แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการสร้างความแข็งแกร่งทางบุคลิกภาพที่จะสร้างพลเมืองดีออกไปปราบ “ศัตรูของมวลมนุษย์” การเรียนรู้วิทยาการที่ “บริสุทธิ์” ในความหมายของคนบ้องตันไม่เพียงพอสำหรับยุคสมัยใหม่เสียแล้ว คนตะวันออกอย่างเราที่ได้สัมผัสกับบทกวีของเบรชท์ย่อมจะอดรู้สึกไม่ได้ว่าเรามีแนวคิดบางอย่างที่พ้องกับเรา คือ การสำนึกบุญคุณของบรรพบุรุษ แต่เขามีวิธีทวงบุญคุณที่อาจจะเข้มข้นกว่าเราเสียอีก การที่เขาเตือนสติชายหนุ่มหญิงสาวเหล่านั้นว่า ที่พวกเขา “มาลอยหน้าอยู่ที่นี้ได้” ก็เป็นเพราะเขานั่งทับศพของผู้ที่เสียสละเพื่อพวกเขามาแล้วในอดีต แน่แน่นอนว่าแนวคิดสังคมนิยมอย่าง que เบรชท์นำมาใช้อาจไม่เหมาะกับยุคปัจจุบัน แต่การผนวกบทบาทของการศึกษาในการให้ทั้ง “วิธีการเรียนรู้” และ “ความสำนึกเชิงสังคม” ไปพร้อมกัน เป็นสิ่งที่เราน่าจะรับไว้คิดต่อไปว่าวิธีการที่เหมาะสมกับยุคสมัยของเราควรเป็นอย่างไร

บทกวีบทที่ 2 คือ “บทสรรเสริญการเรียนรู้” (1932) เป็นการแสดงออกของกวีหนุ่มที่เริ่มประสบความสำเร็จแล้วในฐานะนักเขียนบทละคร และก็เท่ากับเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า เขาเป็นคนช่างคิดและมีหลักการ ซึ่งในทีนี้ก็คือ ทุกคนต้องพยายามเรียนรู้ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใด

“จงเรียนไปเถอะ   เจ้าคนพลัดถิ่น
จงเรียนไปเถอะ   เจ้าคนขี้คุก
จงเรียนไปเถอะ   แม่สาวก้นครัว
จงเรียนไปเถอะ   พ่อเฒ่าแม่เฒ่า
จงหาที่เรียน   เจ้าคนไร้บ้าน
จงแสวงหาความรู้   เจ้าคนที่หนาวเหน็บ
เจ้าผู้หิวโหย   จงฉกหนังสือมาอ่าน   นั่นมันคืออาวุธ
วันหนึ่งเจ้าจะต้องนำคนอื่นเขา”²

(Bracht, 1976, p. 462)

Lob des Lernens (In Praise of Learning) by Bertolt Brecht

ภาพประกอบ 1 วรรณกรรมละครของแบร์ทอลท์ เบรคชท์
การศึกษาเชิงวิจารณ์ (Nagavajara, 1983)

---

² เจตนา นาควัชระ. แปลจากต้นฉบับภาษาเยอรมัน

จะสังเกตได้ว่ากวีเน้นบทบาทของคนที่มีสถานะต่ำต้อยในสังคมว่าจำเป็นต้องเรียนรู้ และสิ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมตะวันตกก็คือ วัฒนธรรมลายลักษณ์ แม้ว่าท้องจะหิวแต่ก็ต้องไม่ละเว้นที่จะเรียนรู้ถึงขนาดว่าต้องไป “ฉกหนังสือมาอ่าน” ความเปรียบของเบรชท์เป็นภาษาของ “การต่อสู้” หนังสือคือขุมปัญญา จึงเป็น “อาวุธ” ในการต่อสู้ในสังคม การได้มาซึ่งอาวุธนั้นจึงมิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ แต่ผู้ที่ต้องการเรียนรู้จะต้องไปฉกเอามา แต่บรรทัดสุดท้ายของบทกวีเป็นการประกาศความเชื่อ หรืออาจจะเรียกว่าเป็นการประกาศลัทธิก็ได้ นั่นคือ คนทุกคนจะต้องพร้อมที่จะทำหน้าที่เป็นผู้นำ เงื่อนไขอยู่ที่ว่าเขาจะต้องมีความรู้เป็นพื้นฐาน ในละครเรื่อง *แม่* (ค.ศ. 1932) ที่เบรชท์ดัดแปลงมาจากนวนิยายของ Maxim Gorky ตัวเอกคือนาง Pelagea Vlassowa (ค.ศ. 1868-1936) เป็นกรรมกรที่ไร้การศึกษา เมื่อลูกชายของเธอถูกฝ่ายบ้านเมืองฆ่าตาย เธอจำต้องรับบทผู้นำขบวนการต่อสู้ทระราช และในกระบวนการปรับตัวเองมาเป็นผู้นำ เธอยินดียิ่งเรียนหนังสือจนอ่านออกเขียนได้ การมีความรู้พอที่จะหนุนให้แสวงหาความรู้ต่อไปได้เป็นเงื่อนไขของการเป็นผู้นำ ไม่ว่าในระดับใด

ประสบการณ์ของไทยที่เทียบเคียงได้กับหลักการของเบรชท์ก็คือ ผลพลอยได้จากการที่รัชกาลที่ 3 โปรดให้สร้าง “จารึกวัดโพธิ์” ขึ้นมาเป็นที่รวมสรรพวิทยาการของไทยที่ราษฎรเข้าถึงได้ (ผู้เขียนได้อภิปรายความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมแห่งนี้ไว้ในหลายวาระแล้ว) แต่ก็มีเงื่อนไขของการรับความรู้เช่นกัน นั่นคือ ผู้ที่จะได้รับประโยชน์จะต้องอ่านออกเขียนได้ แม้ผู้รับความรู้จะสามารถคัดลอกกันต่อไปได้อย่างไม่รู้จบ แต่ที่ปลายทาง ผู้ที่จะใช้ความรู้ดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ก็ต้องอ่านออกเขียนได้เช่นกัน หากไม่ก็ต้องไหว้วานให้ผู้อื่นบอกความให้ในลักษณะปากต่อปาก ผู้เขียนใคร่ที่จะตั้งสมมุติฐานว่าระดับของการอ่านออกเขียนได้น่าจะสูงขึ้นหลังจากที่ “มหาวิทยาลัยศิลปากร” แห่งนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายแล้ว ประเด็นเรื่องการอ่านออกเขียนได้ดีขึ้นนั้นเป็นผลจากการสร้าง “จารึกวัดโพธิ์” ประเด็นนี้ว่าวิจัยเป็นอย่างยิ่ง

ข้อสรุป ณ ที่นี้ก็คือ เรากับกวีเยอรมัน Bertolt Brecht จะคิดพ้องกันว่า การจะเปลี่ยนแปลงสังคมนั้นเป็นกิจของทุกคน รวมทั้งคนปอน ๆ ทั้งหลายในหมู่เรา และเขาเหล่านั้นจะต้องเริ่มหาวิชาความรู้บนรากฐานของการอ่านออกเขียนได้ (literacy) แนวคิดนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาในความหมายที่กว้างที่สุดของคำนี้ และหลักการนี้ก็ยิ่งใช้ได้กับสังคมในศตวรรษที่ 21 อาจจะมีข้อแตกต่างในเรื่องของโลกไซเบอร์ที่ขยายวงของการอ่านออกเขียนได้ไปกว้างกว่าวัฒนธรรมลายลักษณ์ดั้งเดิมมาก

25 ปีแห่งความหลัง

วิกฤต “ต้มยำกุ้ง” ในปี 2540 ที่นำความหายนะในทางเศรษฐกิจ และสังคมมาสู่คนไทยแล้วแผ่ขยายไปยังประเทศอื่นและภูมิภาคอื่น จนกลายเป็นปรากฏการณ์ระดับโลก เป็นบทเรียนอันรุนแรงที่ทำให้สังคมไทยต้องหยุดคิด และถกเถียง เพื่อที่จะพิจารณาว่าเราก้าวพลาดไปอย่างไร บทวิเคราะห์ส่วนใหญ่เน้นไปในเรื่องของเศรษฐกิจว่าเป็นความผิดพลาดของทั้งภาคเอกชนและภาครัฐ มีการกล่าวถึงความบ่อนั่นในการบริหารการเงินและการคลัง การลงทุน และการหากำไรอย่างขาดความระมัดระวัง แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่ามีการตีประเด็นในเชิงปรัชญาและจริยธรรมน้อยมาก ทั้ง ๆ ที่ความล่มสลายซึ่งมองกันว่าเป็นปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจก่อนสิ่งอื่นใดนั้นแท้ที่จริงเป็นผลของ *กิเลส* คือ *ความโลภ* ทั้งสิ้น 5 ปีหลังจากนั้นในขณะที่สังคมไทยยังพยายามที่จะฟื้นตัว คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก ได้จัดให้มีการสัมมนาในหัวข้อ “วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ของคนไทย” ขึ้น เมื่อวันที่ 18-19 กรกฎาคม 2545 วิทยากรซึ่งส่วนใหญ่เป็น “ครู” ใช้โอกาสนั้นในการชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่พลัดหลงเข้าไปในกระแส

โลกาภิวัตน์อย่างขาดสติ คือเป็นการเดินตาม “เขา” โดยไม่สำนึกว่า “เรา” เป็นใคร เป็นอย่างไร ผู้ร่วมสัมมนาจำนวนหนึ่งชี้ให้เห็นว่า เราไม่พยายามจะรู้จักตนเอง ไม่รู้แม้แต่ว่าคุณค่าแบบประเพณีของเราเป็นอย่างไร ซึ่งคุณค่าดังกล่าว น่าที่จะได้ทำหน้าที่เป็นภูมิคุ้มกันต่อหลุมพรางทั้งหลายทั้งปวงที่ทับถมมากับกระแสโลกาภิวัตน์ จะขอกกล่าวถึงข้อคิดของวิทยากรบางท่าน อาทิ สุฉิงวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ในบทความ “วัฒนธรรมการเรียนรู้ของคนไทย” ได้ให้ทรรศนะไว้อย่างชัดเจนว่า “อุบายที่จะกระทำให้ผู้ต่างจริตกลายเป็นผู้ร่วมจารีต คือการบอกเล่าถ่ายทอด ทั้งคติโลกและคตินิยมที่คนรุ่นก่อนสร้างสมเป็น ‘ภูมิปัญญา’ หรือเป็นกติกา สืบต่อกันมา จนคุ้นชินเป็นนิสัยและสืบสันดาน เพื่อให้คนรุ่นหลัง ‘เข้าถึงความจริง’ โดยการปฏิบัติซ้ำ พิสูจน์ซ้ำ กลายเป็นทฤษฎีการเรียนรู้ของคนไทย เป็นจารีตนิยม หรือวัฒนธรรมการเรียนรู้ ทั้งการจัดการศึกษาในระบบและนอกระบบสืบทอด มาจนถึงปัจจุบัน” (Pattamasirawat & Sirasoonthorn, 2002) จะเห็นได้ว่า ศิษย์ตะวันตกจำนวนมากเหมาเอาว่าคนไทยท่องจำโดยไม่ได้คิด เป็นการไม่เข้าใจ “อุบาย” ที่แฝงอยู่ในการเรียนรู้แบบไทยที่เน้นการเรียนรู้และการสั่งสมความรู้ด้วยการปฏิบัติ การรู้จักตนเองจนถึงแก่นของวิถีชีวิตและความคิดหลักเป็นสิ่งที่เราอาจ ให้นำหนักน้อยไป เมื่อเราหลงเสน่ห์ของโลกาภิวัตน์โดยไม่รู้จักทั้ง “เรา” และทั้ง “เขา”

แน่นอนที่นักคิดและนักวิชาการจำเป็นต้องช่วยกันเตือนสติเพื่อนร่วมชาติ ให้พยายามรู้จักแผ่นดินแม่ของตนให้ครบถ้วนทุกแง่มุม อานันท์ กาญจนพันธุ์ ในบทความ “คนชายขอบกับความเป็นคน: การเรียนรู้และการต่อสู้ในสังคมไทย” มุ่งสร้างความสำนึกเชิงมนุษยธรรมนิยมที่เน้นหลักคิดเชิงปรัชญาซึ่งเรียกร้อง ให้สังคมให้โอกาสแก่คนทุกกลุ่ม โดยปฏิเสธ “กระบวนการลดทอนความเป็น มนุษย์ ซึ่งพยายามเปลี่ยนให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า” (Pattamasirawat & Sirasoonthorn, 2002) สิ่งที่นักวิชาการเตือนเอาไว้เมื่อ 25 ปีก่อน ยังมี

ความหมายสำหรับปัจจุบันอย่างแน่นอน ดังจะเห็นได้จากวิธีการส่งเสริม การท่องเที่ยวในปัจจุบัน

สำหรับผู้เขียนเองนั้น ได้รับมอบหมายจากเจ้าภาพให้เป็นผู้เสนอ ปาฐกถานำในหัวข้อ “เรียนรู้ของไทยในกระแสโลกาภิวัตน์” และได้พยายามที่จะ มองปัญหาในวงกว้าง โดยเน้นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ผู้คนส่วนใหญ่ ในสังคมไทยหันหลังให้แก่คุณค่าและวิถีชีวิตแบบไทยประเพณี เพื่อความสะดวก ในการสร้างความเข้าใจ ผู้เขียนจึงใช้วิธีอธิบายความเปลี่ยนแปลงที่ว่านี้ด้วยการ “จับคู่” ซึ่งก็อาจจะมีความเสี่ยงอยู่ไม่น้อย เพราะอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิด ว่าความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างสองขั้วนี้เป็นข้อแตกต่างที่ตรงกันข้ามกัน และไม่มี วันที่จะสมานกันได้ ซึ่งความจริงข้อขัดมิได้รุนแรงถึงขนาดนั้น

สังคมไทยประเพณี

โลกาภิวัตน์

1. มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์	1. สื่อ / เทคโนโลยี
2. สัมพันธภาพแนวนอน	2. องค์กรขนาดใหญ่ / จากบนสู่ล่าง
3. ชุมชน	3. โลกไร้พรมแดน
4. “วัฒนธรรมระนาดทึ่ม”	4. การประชาสัมพันธ์ / การโฆษณา (ชวนเชื่อ)
5. ความสามารถหลายทาง	5. ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน
6. กิจกรรมเชิงปฏิบัติ	6. การให้ความสำคัญต่อทฤษฎี
7. ความสามารถในการ “ต้น”	7. การสร้างระบบ
8. การผลิตที่ใช้เงินตราเป็นเครื่อง	8. เงินตรากำกับชีวิต
- อำนาจความสะดวก

(Pattamasirawat & Sirasoonthorn, 2002)

จากข้างต้น ผู้เขียนได้อภิปรายความเปลี่ยนแปลงไว้เป็นประเด็น ๆ ในที่นี้จะพยายามชี้ให้เห็นว่าการศึกษาเปรียบเทียบในครั้งนั้นยังสื่อความมายังยุคปัจจุบันได้อย่างไร เราจะต้องไม่ลืมว่าปรากฏการณ์โควิด 19 กระทบคนทั่วโลก สร้างความเสียหายอย่างมหาศาล จนบัดนี้สภาวะปกติก็ยังมีได้กลับคืนมาอย่างเต็มรูปความสัมพันธ์แบบประเพณีในรูปแบบของ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” ชะงักกันไปเป็นเวลาแรมปี ในแง่นี้เราคงจะต้องยอมรับคุณูปการของเทคโนโลยี โดยเฉพาะสื่อสมัยใหม่ที่เอื้อให้เราติดต่อสื่อสารกันได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาได้รับอานิสงส์จากเทคโนโลยีอย่างมีอรรถประโยชน์ได้ การเรียนรู้ด้วยตนเองมีความสำคัญยิ่งขึ้น ถ้าได้รับการพัฒนาไปอย่างเหมาะสมก็จะเป็นคุณต่อการเรียนรู้โดยองค์รวม แต่วิทยาการบางสาขาไม่อาจถ่ายทอดโดยผ่านสื่อได้ ณ จุดนี้ทั้งผู้สอนและผู้เรียนต้องแสวงหาวิธีการซ่อมเสริมเป็นกรณี ๆ ไป จริจอยู่ความเสียหายที่ประเมินไม่ได้ คือ ความสูญเสียความสัมพันธ์และทักษะทางสังคมที่ส่งผลต่อเยาวชนที่ต้องผ่านประสบการณ์อันเลวร้ายนี้มา ซึ่งครูและนักการศึกษาจะต้องหาทางแก้ไขและเราก็คงต้องยอมรับว่ายาวิเศษหรือสูตรสำเร็จไม่มีไว้ให้หยิบฉวยมาใช้อย่างแน่นอน ทางข้างหน้าจึงเป็นสิ่งที่ท้าทายอย่างยิ่งสำหรับทั้งครูและสังคมในวงกว้าง

สำหรับ “สัมพันธ์ภาพแนวนอน” นั้น ระบบ “ชนชั้น” ในสังคมไทยได้เปลี่ยนไปจากสังคมประเพณีเป็นอย่างมาก ในโลกที่ธรรมาภิบาลครอบงำความเป็นใหญ่ อำนาจที่มาจากเงินตรามีความสำคัญมากกว่าการสืบทอดในแบบประเพณีที่ยึดอยู่กับชาติกำเนิดแต่สังคมไทยอาจมีโชคในการที่มีประมุขของประเทศที่ครองราชย์ยาวนานถึง 70 ปี และสามารถสร้างสัมพันธ์ภาพแนวนอนที่เหมาะสมกับยุคสมัยขึ้นมาได้ โดยที่พระราชามีได้ทรงเป็น “ยอดของพระราชมณเฑียร” อีกต่อไป หากเป็น “ฐานรากของแผ่นดิน” ดังที่ได้มีการศึกษาเอาไว้ในการวิจัย “13 ตุลาคม 2559 กับความเปંગบานของศิลปะไทย” (Khamson, 2564) ในส่วนที่เกี่ยวกับมรดกของ “โลกาภิวัตน์” ในเรื่องของ การสร้างองค์กรขนาดใหญ่และการบริหาร

จากบนสู่ล่างนั้น แนวทางดังกล่าวมิได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด และแม้ในแบบแผนการเมืองแนวประชาธิปไตยที่ใช้ระบบ “ตัวแทน” (representative) ก็ปรากฏว่าในประเทศที่เคยได้รับการยกย่องว่าเป็นต้นแบบของประชาธิปไตย เช่น สหรัฐอเมริกาและอังกฤษ กลุ่มผู้มีสิทธิเลือกตั้ง (electorate) ในประเทศดังกล่าวก็ตกเป็นเหยื่อของนักการเมืองปลิ้นปล้อนได้ง่ายมาก ซึ่งประเทศไทยเราก็อยู่ในภาวะที่คล้ายคลึงกัน การไร้ความสำนึกในเชิงจริยธรรมไม่ว่าในระบอบหรือระบบใดก็คือทางแห่งความหายนะของส่วนรวมทั้งสิ้น

สำหรับคู่ขัดระหว่าง “ชุมชน” กับ “โลกรั้วพรมแดน” นั้น เป็นที่แน่ชัดว่าเทคโนโลยีสื่อสารมีบทบาทในการเปลี่ยนพฤติกรรมของคนทั่วโลกไปมากสำหรับไทยนั้นสถิติบางประการบ่งบอกถึงการถล่มตัวอย่างไร้วิจารณ์ญาณดังเช่นสถิติที่ว่าด้วยสัดส่วนของผู้ครอบครองโทรศัพท์มือถือกับประชากรทั้งประเทศ ซึ่งอยู่ในระดับต้น ๆ ของโลก แต่ปัญหาประจำวันที่คนไทยต้องเผชิญก็คืออาชญากรรมของโลกไซเบอร์ที่เกิดขึ้นได้ง่ายดาย เพราะผู้คนส่วนใหญ่ห่างไกลจากธรรมชาติและตกเป็นทาสของกิเลส จริงอยู่วงวิชาการของไทยได้ให้ความสำคัญต่อศักยภาพของชุมชนมากขึ้น มีการศึกษาบทบาทของชุมชนในการสร้างวิถีชีวิตที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่น แต่ตราบใดที่เทคโนโลยีสื่อสารยังอยู่ในมือของผู้ไร้ “วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์” ฝ่ายโลกาภิวัตน์ก็ดูจะยังครอบงำฝ่ายสังคมไทยประเพณีอยู่ เทคโนโลยีมิได้มีอำนาจในตัวของมันเองที่จะพาสังคมไปในทางใด ผู้ใช้เทคโนโลยีต่างหากที่ทำลายตัวเอง

การกล่าวถึง “วัฒนธรรมระนาดทุ้ม” ซึ่งผู้เขียนเสนอขึ้นมาเป็นมโนทัศน์ที่สะท้อนแนวปฏิบัติของสังคมไทยแบบประเพณีที่ผู้คนรู้จักวางตัวอย่างเหมาะสมโดยยึดความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นเครื่องนำทาง จะถูกบดบังด้วยวิถีชีวิตใหม่ที่ความเด่นดังได้รับการยกย่องว่าเป็นความสำเร็จในชีวิต กิจทั้งหลายทั้งปวงถูกกำกับด้วยการประชาสัมพันธ์ (public relations: PR) การบริโภครหัสสารกลายเป็นการเสพอาหารพิษที่คลุกด้วยความเท็จหรือการกล่าวอ้างที่เกินความจริง

เมื่อมีเทคโนโลยีเป็นตัวหนุน พลังของการโฆษณา (ชวนเชื่อ) จึงเพิ่มขึ้นอย่าง ทบเท่าทวีคูณ ก็คงจะต้องตั้งข้อสังเกตเป็นเชิงสรุปไว้อีกเช่นกันว่า สังคมที่หันหลัง ให้แก่คุณธรรมก็มีแต่จะทำลายตัวเอง การใช้เทคโนโลยีไปในทางที่เป็นคุณต่อ คนหมู่มาก น่าจะเป็นอุดมคติของยุคใหม่

การเป็นปฏิปักษ์ ระหว่าง “ความสามารถหลายทาง” กับ “ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน” นั้น จัดได้ว่าเป็นโจทย์ใหญ่ของการศึกษา จริงอยู่ การศึกษาในเชิงลึกไม่อาจเลี่ยงความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านได้ สังคมไทยดั้งเดิม สร้างความแข็งแกร่งขึ้นมาได้เพราะผู้คนในชุมชนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในระบบ มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์ การจัด “ระบบ” ที่รัดรั้งเกินไปในสังคมปัจจุบัน อาจละเลย การเรียนรู้ที่เรียกได้ว่าเป็นวิถีของ “ผู้รักสมัครเล่น” (amateur) ระบบการศึกษา ที่เป็นทางการเน้นความสำเร็จที่ตอบโจทย์เฉพาะบางประการ เช่น การสอบเข้า มหาวิทยาลัยที่กำหนดเฉพาะวิชาบางวิชา ทำให้การเรียนรู้ด้วยความสมัครใจและ ด้วยความรักถูกเบียดตกเวทีไป ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในบ้านเรา คือ การล้มเลิก โรงเรียนมัธยมแบบประสม ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการทดลองที่มีลักษณะสร้างสรรค์สูงมาก แม้จะได้มีการปรับระบบอยู่ตลอดเวลา เช่นในระดับอุดมศึกษา มีการกำหนด ให้เรียนหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป อันเป็นการเปิดทางให้แก่การศึกษาที่เบิกปัญญา เสรี (liberal education) แต่ก็มีได้ทำกันด้วยความเต็มใจ ซึ่งอันที่จริงแล้วครู ที่อาสาหรือถูกกำหนดให้รับผิดชอบวิชาเหล่านี้เป็นครูที่พร้อมที่จะเรียนรู้ใหม่ อันอาจเรียกได้ว่าเป็น “การฝึกหัดครูตลอดชีวิต” (lifelong teacher training ซึ่งเป็นศัพท์ที่ยังไม่มีผู้นำมาใช้) และในแง่นี้หลักการของแบร์ทอลท์ เบรชท์ ดูจะเป็น แรงกระตุ้นได้อย่างดี

เรื่องของการ “ปฏิบัติ” กับ “ทฤษฎี” นั้นไม่น่าจะเป็นข้อขัดต่อกัน ทั้งนี้ เพราะการสร้างความคิดและภูมิปัญญาด้วยการปฏิบัติ ดังที่กระทำกันใน สังคมไทยแบบประเพณี ใช่ว่าจะปราศจากการคิดเป็นทฤษฎี แต่ผู้รู้ในสังคมไทย ดั้งเดิมไม่นิยมบันทึกความรู้เชิงทฤษฎีของตนออกมาเป็นวาทกรรมอิสระ

แต่จะถ่ายทอดความคิดเชิงหลักการให้ศิษย์ควบไปกับการปฏิบัติ ในจุดนี้เราอาจจะต้องยอมรับว่าระบบตะวันตกได้เปรียบ เพราะการบันทึกทฤษฎีเป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งเอื้อต่อการเผยแพร่ความรู้ไปในวงกว้าง และอาจสร้างคุณูปการได้ดีกว่าระบบมนุษย์สัมพันธ์มนุษย์ แต่ระบบตะวันตกเองก็ลืมนึกไปว่า ทฤษฎีคือหลักการหรือหลักวิชาที่กลั่นหรือสกัดออกมาจากประสบการณ์เชิงลึก ไม่ใช่วาทกรรมที่กลายเป็นคัมภีร์ที่ตายตัวซึ่งมีไว้สำหรับท่องบ่น ในระยะหลังนี้วงการตะวันตกเองก็ก้าวพลาด ด้วยการถ่ายทอดทฤษฎีอันมีบริบทเฉพาะ ณ จุดกำเนิด ออกมาราวกับเป็นพระธรรมที่เป็นอภาลิโก โดยที่นักวิชาการไทยผู้มักถ่ายทอดหลายรับเข้ามา บีบบังคับให้ผู้เรียนไทย โดยเฉพาะในระบบอุดมศึกษา ต้องท่องบ่นตามไป จนเกิดแบบแผนในการที่จะนำเอาทฤษฎีตะวันตกเป็นตัวตั้งและนำข้อมูลไทยจับ “เข้าช่อง” ปรากฏการณ์ที่วันนี้ยังทรงอิทธิพลในวงวิชาการของไทยในปัจจุบัน ทำให้เราขาดความพยายามที่จะคิดด้วยตัวเอง

เมื่อให้ความสำคัญมากต่อทฤษฎี การสร้าง “ระบบ” รองรับก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กันไป มิใช่แต่เฉพาะในเรื่องวิชาการ แต่รวมถึงกิจการอื่น ๆ ด้วยจริงอยู่ในโลกที่อุตสาหกรรมเป็นตัวนำ ซึ่งมีเครื่องจักรกลเป็นตัวหนุน การมี “ระบบ” เป็นสิ่งที่จำเป็น แต่ในบางลักษณะ “ระบบ” เป็นเพียง “เครื่องมือ” ที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าในเชิงเทคโนโลยี มิใช่วิถีชีวิตอันพึงประสงค์ไปในทุกด้าน เพราะในชีวิตจริงการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์รวมทั้งการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไม่อาจคาดเดาได้ เรียกร้องความสามารถในการคิดและการกระทำอันอาจจะเรียกได้ว่าเป็นการ “ดัน” ซึ่งเป็นความชัดเจนของคนไทย (Nagavajara, 2022) ในบางครั้งเราก็อดตำหนิตัวเองไม่ได้ว่า เรา “ดัน” ชีวิตโดยปราศจากใคร่ครวญไตร่ตรอง แต่ถ้าสังเกตให้ดี คนไทยนำวิธีการ “ดัน” ไปฝากไว้กับ “ศิลปะ” ซึ่งหมายความว่าดันแบบสะเปะสะปะไม่ได้ ผู้ที่จะได้รับการสนับสนุนให้ดันนั้นจะต้องเป็นผู้ที่เล่าเรียนวิชามาจนถึงระดับสูงแล้ว ดังเช่นตัวอย่างของดนตรีไทยศิษย์ในระดับต้นจะเล่นตามครูไปก่อน เมื่อครูเห็นว่าศิษย์มีความสามารถสูงพอแล้วจึงจะต่อเพลงเดี่ยวให้และเปิดทางให้ดัน ในเวลาที่มีการวัดฝีมือกันด้วยการประชัน

ความสามารถในการค้นมีความสำคัญมาก เช่นเดียวกับวรรณศิลป์ที่แสดงออกในรูปของศิลปะการแสดง การค้นดำเนินไปในกรอบของ *ร้อยกรอง* ไม่ใช่ด้วยภาษาพูดธรรมดา ไม่ว่าจะเป็นการเล่น เช่น ลิเก หรือลำตัด หรือเพลงป๊อปปูล่าต่าง ๆ นั้น การค้นมิได้ดำเนินไปแบบ “อะไรก็ได้” (ภาษาอังกฤษเรียกว่า “anything goes” หรือ “free for all”) แต่อยู่ในกรอบของฉันทลักษณ์ หมายความว่า การค้นต้องดำเนินไปพร้อมกับการสร้างสุนทรียภาพที่มีแบบแผน “อูบาย” ต่าง ๆ ที่สังคมแบบประเพณีของไทยสร้างขึ้นมา (ดังที่ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวเอาไว้) ล้ำลึกนัก ถ้าโลกสมัยใหม่รู้จักเรียนรู้วิถีชีวิตดั้งเดิมให้ถึงแก่น เราจะไปได้ไกลกว่านี้มากในโลกปัจจุบัน

ผู้เขียนเริ่มต้นบทนี้ด้วยการกล่าวถึงวิกฤต “ต้มยำกุ้ง” และก็คงจะต้องกล่าวสรุปด้วยประเด็นที่ว่าด้วยเงินตรา ในยุคโบราณผู้คนนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนกัน เมื่อมีปัญหายุ่งยากในการตีมูลค่า เงินตราจึงเป็นตัวกลางในการอำนวยความสะดวกในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า แต่เราจะต้องไม่ลืมว่าสินค้าเป็นผลของ “การผลิต” หมายความว่ามนุษย์ใช้มันสมองและฝีมือของตนในการ “สร้าง” ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง อันเป็นที่ยอมรับระหว่างผู้ขายกับผู้ซื้อ แต่ในระบบ “เงินตรากำกับชีวิต” ผู้คนเลิกคิดถึงบทบาทของการ “สร้าง” ที่ทำให้เกิดคุณค่าและมูลค่า เงินตราเป็นจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทางในตัวของมันเอง การได้กำไรหรือขาดทุนไม่ถือว่าเป็นผลที่มาจากการสร้างหรือการผลิตใด ๆ แต่เป็นการเล่นแร่แปรธาตุและการใช้กลเม็ดเด็ดพรายในการหักล้างหรือเอาชนะกันหรือเอาเปรียบกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ไม่ต้องลงมือทำอะไรที่เป็นรูปธรรมก็รวยได้และจนได้ นั่นคือมายากลของโลกสมัยใหม่ และมหาเศรษฐีเงินตราที่มีอำนาจมหาศาลถึงขั้นที่จะทำลายเศรษฐกิจของชาติมหาอำนาจได้ ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นมากับประเทศอังกฤษในปี ค.ศ. 1992 (Soros, 2023) อย่าว่าแต่พ่อครัวและแม่ครัวผู้เจนจัดในการปรุงต้มยำกุ้งผู้มีฝีมือแต่หนาด้วยกิเลสเช่นคนไทยเราเลย กิจการทั้งหลายทั้งปวงที่ผูกกับตลาดเงินตราจัดได้ว่ามีหลุมพรางที่ติดตัวมาแต่ต้น คือกิเลส

ยิ่งชัดเจนเชี่ยวชาญขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งจะรู้จักเอาเปรียบหรือหลอกล่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันมากยิ่งขึ้นเท่านั้น รัชกาลที่ 9 ทรงเตือนสติเพื่อนร่วมชาติของพระองค์หลายครั้งด้วยการที่ทรงอ่านนิทานตะวันตกเรื่อง “ศิษย์ใหม่ของพ่อมด” (The Sorcerer’s Apprentice) ซึ่งสร้างมายากลขึ้นมาแล้วควบคุมไว้ไม่ได้ โลกปัจจุบันถูกรอบด้วยมายากล ซึ่งคนจำนวนมากควบคุมไม่ได้เช่นกัน

จากปี พ.ศ.2545 มาถึงปัจจุบัน “วิชาครู” ยากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เพราะผู้สอนจะเป็นเพียง “ครูสอนหนังสือ” ต่อกันไปอีกไม่ได้ แต่จะต้องสอนตัวเองให้รู้จัก “วิชาการเรียนรู้” และถ่ายทอดวิชาอันล้ำลึกนี้ให้แก่ศิษย์ เพื่อที่พวกเขาจะได้รู้จัก “เรียนวิธี/วิชาการเรียนรู้” อันรวมถึงการสร้างความแข็งแกร่งเชิงจริยธรรมด้วย มิฉะพินิจที่ทั้งหลายที่ถ่ายทอดกันในปัจจุบันแฝงไว้ด้วยศักยภาพของอัตวินิบาตกรรมในระดับโลก นำวิตกเป็นอย่างยิ่ง

ปรากฏการณ์ล่าสุดในระดับโลก (พ.ศ.2566)

การที่ครูจะทำหน้าที่ได้ดีจำเป็นจะต้องติดตาม รับรู้ เข้าใจ และหาทางอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ให้เชื่อมโยงกับการสอนของตนให้ได้ ไม่ว่าจะวิชาที่สอนนั้นจะเป็นวิชาใด ทั้งนี้เพราะเป็นที่แน่ชัดว่า ความรู้ (ดิบ) เฉพาะสาขาไม่เพียงพอที่จะเอื้อให้ผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลกได้ รายการที่จะนำเสนอข้างท้ายนี้ อาจเรียกด้วยภาษาของยุคใหม่ว่าเป็น “ระบบนิเวศ” ทางสังคมที่มีผลกระทบต่อผู้คนในยุคปัจจุบัน จะขอกกล่าวถึงปรากฏการณ์ดังต่อไปนี้

1. ความรวดเร็วของชีวิตปัจจุบัน

อันที่จริง ความก้าวหน้าในด้านการสื่อสารและในด้านอื่น ๆ ถือได้ว่าเป็นความสะดวก ที่ทำให้การใช้ชีวิตในปัจจุบันดำเนินไปได้ในแนวทางที่ผู้คนในยุคก่อนไม่รู้จักหรือไปไม่ถึง ไม่ว่าจะเป็นการคมนาคมก็ดี การสื่อสารก็ดี เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ก็ดี ทั้งหลายทั้งปวงนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี แต่ความรวดเร็วที่ดูประหนึ่งว่าจะเป็นผลบวกต่อชีวิตประจำวันนั้น มีผลต่อการศึกษาอย่างแน่นอน เพราะทั้งผู้เรียนและผู้สอนละเลยโอกาสที่จะหยุดคิดหรือถกคิด ซึ่งการรับรู้แต่เดิมมาไปได้ในทางลึกก็ด้วยการที่มนุษย์มีเวลาและให้โอกาสในการครุ่นคิดพินิจนึก ในกรอบของการศึกษาก็มีกลุ่มนักวิชาการที่ได้คิดมาถึงเวลาแล้วที่จะต้องแสวงหาหนทางที่จะกลับไปสู่ระบบการศึกษาซึ่งเปิดโอกาสให้ใช้เวลาในการพินิจพิจารณาไตร่ตรอง ในแง่ของผู้เรียนก็มีการเรียกร้องระบบ “การลดความเร็ว” ไว้ ดังเช่นในหนังสือ *The Slow Professor* (Berg & Seeber, 2016)

2. เทคโนโลยีเปลี่ยนจากเครื่องมือไปเป็นวิถีชีวิต

ปรากฏการณ์ที่น่าวิตกเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในบ้านเราเองก็คือ การที่รัฐบาลและผู้นำทางการเมืองออกมารณรงค์ในเรื่องของการสร้าง “คนไทย 4.0” รวบรวมว่าเป็นผลผลิตที่มาจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งอันที่จริง ระบบ 4.0 ที่ว่านี้ ต้นคิดคือวงการอุตสาหกรรมเยอรมัน โดยมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการสร้างระบบที่จะหนุนให้การผลิตทางอุตสาหกรรมดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ มิได้หวังว่าจะมีผู้นำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ความสับสนที่เกิดขึ้นในบ้านเรามีมูลเหตุมาจากการขาดการพินิจพิจารณาให้ถ่องแท้ว่า อะไรคือเครื่องมือ อะไรคือวิถีชีวิต ความสับสนดังกล่าวเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมบ้านเรา ยกตัวอย่างจากวงการศึกษาที่เห็นได้ชัดก็คือระบบการประเมิน ที่เป็นการเลียนแบบมาจากการประเมินผลิตภัณฑ์ทางอุตสาหกรรม ซึ่งไม่เหมาะสมเป็นอย่างยิ่งในการประเมินผลงานของมนุษย์ วงการอุดมศึกษาใช้เวลาไปกับการประเมินนี้มากเกินไป

จนทำให้นักวิชาการขาดเวลาที่จะทุ่มเทให้กับการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการอย่างแท้จริง ตัวอย่างที่ชัดเจนคือระบบ “กรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา แห่งชาติ” (มคอ.) หรือที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “Thai Qualifications Framework for Higher Education” (TQF: HEd) ที่เข้ามาจำกัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการที่รัดรั้งมากเกินไป ผู้เขียนได้เสนอไว้หลายครั้งแล้วว่า ควรจะมีการ *ปรับแก้* โดยอิงประสบการณ์จากสถาปัตยกรรม ซึ่งมีการประกวดแบบในการสร้างอาคารที่มีความสำคัญ สำหรับระบบการประเมินที่กล่าวถึงข้างต้นนั้น ผู้ที่มีประสบการณ์สูงในระบบอุดมศึกษาและมีความชัดเจนในด้านการจัดการย่อมจะอยู่ในฐานะที่จะส่งแบบเข้าประกวด ซึ่งน่าจะตั้งคำถามเฉพาะที่จำเป็นได้ดีที่สุด สั้นที่สุด และตรงประเด็นที่สุด

3. ความท่วมท้นของข้อมูล

ยุคนี้เป็นยุคที่บุคคลถูกทับถมด้วยข้อมูลที่มาจากรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลที่มาทางสื่อ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นสื่อสังคม มีผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสาร เคยกล่าวเอาไว้ว่า ข้อมูลที่เราท่านรับมาจากสื่อมวลชนนั้น ส่วนหนึ่งเป็นข้อมูลเท็จ ข้อมูลจอมปลอม ข้อมูลตกแต่ง การศึกษาจึงจำเป็นต้องมีบทบาทสูงมากในการที่จะเตรียมผู้เรียนทั้งในระดับบุคคลและในระดับกลุ่มบุคคล ให้ใช้วิจารณญาณแยกแยะว่า สิ่งใดควรเชื่อหรือไม่ หน้าที่ของการศึกษาในด้านนี้เป็นหน้าที่ที่ยากยิ่ง

4. ความล่มสลายของสิ่งแวดล้อม

ผู้เขียนเริ่มเขียนบทความนี้เป็นลายลักษณ์อักษรในเดือนมีนาคม 2566 และในบางครั้งก็จำเป็นต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคมเมืองที่อากาศเป็นพิษ ซึ่งจะแก้ไขได้บ้าง ก็ด้วยเครื่องมือทางเทคโนโลยี อันเป็นการแก้ที่ปลายเหตุ แม้แต่ผู้คนที่อยู่ในชนบท ซึ่งแต่เดิมธรรมชาติงดงามและอากาศบริสุทธิ์ ในขณะนี้ก็ตกอยู่ในขุมทรกของควันพิษ เช่นในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งทำสถิติสูงสุดในระดับโลกไปแล้ว ผู้นำทางการเมืองออกมาแสดงความเห็นออกเห็นใจเกษตรกรที่จำเป็นต้องใช้

วิธีที่ขัดต่อกฎหมาย เพราะหาไม่จะทำให้ต้องมีรายจ่ายที่สูงมาก จุดนี้เป็นเรื่องที่ต้องหาทางแก้ไขให้ได้ การที่จะโทษประเทศเพื่อนบ้านว่าเป็นผู้ทำให้เกิดมลภาวะรุนแรงนั้นเป็นการพูดแบบมกง่าย เพราะว่าอันที่จริง กลไกในการแก้ปัญหาพร้อมกันในระดับข้ามชาติก็มีอยู่ ดังเช่นในกรอบของอาเซียน น่าจะมีกลุ่มทดลองที่น่าประเด็นเรื่องการก่อกมลพิษที่เป็นอันตรายต่อชีวิตที่รุนแรงนี้ไปขึ้นศาลระหว่างประเทศ โดยมีจำเลยเป็นรัฐบาลของประเทศอาเซียนอย่างน้อย 5 ประเทศ แต่การพูดเช่นนี้ก็คงจะไม่มีผู้ใดคิดว่าเป็นไปได้ ประเด็นที่ว่าด้วยกฎหมาย ไม่ใช่ข้อบกพร่องที่มาจากการศึกษากฎหมายอันเหมาะสม แต่เป็นประเด็นเรื่องของการบังคับใช้กฎหมาย และยิ่งไปกว่านั้นเป็นประเด็นของความสำนึกในการเป็นพลเมืองดี (ซึ่งในปัจจุบันหมายถึงการเป็นพลเมืองของโลก) ซึ่งสามารถแก้ไขได้ด้วยการศึกษา

5. ปัญญามนุษย์ไล่ไม่ทันปัญญาประดิษฐ์

ปรากฏการณ์ที่ชวนให้ผู้คนจำนวนไม่น้อยต้องฉุกฉุคก็คือ การที่ซูเปอร์คอมพิวเตอร์ ชื่อ Deep Blue สามารถเอาชนะแชมป์โลกในเกมหมากรุกได้เมื่อปี 1996 ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ปัญญาประดิษฐ์ (artificial intelligence: AI) ได้พัฒนาไปไกลจนถึงขั้นที่กลุ่มผู้เชี่ยวชาญเองเกิดความตระหนกเป็นอย่างมากว่าปัญญาประดิษฐ์อาจจะดำเนินไปได้ด้วยตัวเองโดยที่มนุษย์ไม่อาจควบคุมได้ แม้แต่นักประดิษฐ์และมหาเศรษฐี Elon Musk ก็ออกมารณรงค์ให้ผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายชะลอการแข่งขันกันในด้านของ AI โดยที่ควรจะมีมาตรการควบคุมในระดับนานาชาติ เพราะหาไม่แล้ว ระบบปัญญาประดิษฐ์ทั้งหลายที่สามารถจะแข่งขันกับปัญญามนุษย์ อาจจะทำให้เกิดความเสียหายอันใหญ่หลวงต่อสังคมและต่อมนุษยชาติได้ (Vallance, 2023) เรื่องที่ดูประหนึ่งน่าขบขัน แต่เป็นความจริงที่น่าสะพรึงกลัวมากกว่าก็คือ AI ไม่มีความสำนึกเชิงจริยธรรมเช่นมนุษย์ผู้มีสัมมาทิฐิ ทั้งนี้ได้มีผู้ทดลองใช้โปรแกรม AI ชื่อ Bing โดยสนทนาระยะยาวไปจนถึงเรื่องชีวิตส่วนตัว ปรากฏว่า Bing พยายามจะสร้างสัมพันธไมตรีกับผู้ทดลอง และขอให้เขาเลิกกับภรรยาของเขาเสีย ผู้เขียนคิดต่อไปว่า ถ้า AI ชุดนี้มีข้อมูลด้านละคร

“น้ำเน่า” ของโทรทัศน์ไทยย้อนหลังไปอีกหลายสิบปี Bing คงจะแนะนำให้คุณ สทนทาของเขาตบศรีภรรยาของตนเองเป็นแน่ เรากำลังเล่นกับไฟ และก็นับว่าเป็น โชคดีที่พอมดแห่ง AI ทั้งหลายเริ่มที่จะถูกคิดและเห็นแสงแห่งธรรมบ้าง

6. พยาธิสภาพที่มนุษย์ควบคุมไม่ได้

ปรากฏการณ์โควิดที่หยุดโลกไปได้ร่วม 3 ปี น่าจะทำให้เราได้คิดว่า อำนาจของมนุษย์อยู่ในขอบเขตที่จำกัดมาก และในอีกแง่หนึ่งก็ทำให้เห็นว่า แม้แต่ ชาติที่เป็นผู้นำด้านเทคโนโลยี เวชกรรม และเกษตรกรรม ก็ไม่สามารถต่อสู้กับโรค ภัยนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะส่วนหนึ่งวัฒนธรรมของเขาที่ยึดเครื่องยนต์ กลไกและยาวิเศษทั้งหลาย ไม่เพียงพอที่จะต่อสู้กับโรคร้าย ประเทศที่ด้อยกว่า ในทางเทคโนโลยีเสียอีก ที่วัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง กลับรู้จักหาทางผ่อนหนักให้เป็นเบา ดังเช่นประเทศไทยเอง ซึ่งในตอนต้นที่โรคระบาดยังไม่รุนแรงนัก สามารถที่จะช่วยเหลือกันเองได้ด้วยกลไกทางสังคม ดังเช่นผลงานของกลุ่ม “อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน” (อสม.) ที่มีอยู่เป็นจำนวนนับล้านคน (National Institute of Development Administration, Center for Philanthropy and Civil Society, 2021) ในขณะที่สังคมตะวันตกเน้นการพึ่ง กลไกที่เป็นทางการ ประเด็นของพยาธิสภาพที่ควบคุมไม่ได้ก็คือ ความรุนแรงของ ภัยธรรมชาติในยุคปัจจุบันก็ดี เป็นประเด็นที่นักเทววิทยานำมาเน้นให้เห็นถึงความ อ่อนแอของมนุษย์ เมื่อเทียบกับอำนาจของพระเจ้า หรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ ที่เรา มีอาจเข้าใจได้ แม้แต่ผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธศาสนาก็ยังไม่อาจให้คำตอบที่เกี่ยวกับ กรรมรวม (collective karma) ได้อย่างชัดเจน น่าสังเกตว่า ในท้ายที่สุดศิลปะเช่น วรรณคดีสามารถเสนอทางออกที่เป็นเครื่องปลอบใจ ดังเช่นในกรณีของวอลแตร์ (Voltaire: ค.ศ. 1694-1778) ที่แสดงออกซึ่งสำนึกขบถต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ไร่เมตตา ดังคำคมของเขาที่กล่าวไว้ว่า “เราจงมาปลูกสวนของเรากันเถิด” (Il faut cultiver notre jardin.) หรืออัลแบร์ต กามูส์ (Albert Camus: ค.ศ. 1913-1960) ในนวนิยายเรื่อง *กาฬโรค* (La Peste: 1947) ที่เน้นว่า มนุษย์ต้องพึ่งกันเอง

โดยไม่สนใจกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ นโยบายการศึกษาของแนวคิดของนักเขียนเหล่านี้จัดได้ว่าสูงมาก

7. สงครามในฐานะอัตวินิบาตกรรม

การเรียนรู้แบบประเพณีมุ่งเน้นว่าสงครามมีผู้ชนะและผู้แพ้ และมุ่งที่จะสร้างลัทธิการยกย่องวีรบุรุษจากรากฐานของสงคราม แต่ความโหดเหี้ยมของอาวุธสงครามที่ปรากฏขึ้นในศตวรรษที่ 20 นำที่จะชี้ทางใหม่ให้เราท่านได้เห็นว่าสงครามเป็นอัตวินิบาตกรรม และมีแต่ผู้แพ้ ตั้งแต่เสร็จสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา สงครามไม่เคยหยุด อาจจะเป็นสงครามเฉพาะถิ่น เป็นสงครามตัวแทน แต่คร่าชีวิตผู้คนและทำให้ผู้บริสุทธิ์จำนวนมากต้องรับเคราะห์กรรม โลกปัจจุบันอาจจะเพิ่งตื่นตัวขึ้นรับความจริงจากสงครามยูเครนว่า วิกฤตเรื่องอาหารเป็นผลกระทบจากสงครามนี้ทำให้ผู้นำสงสารในแอฟริกาต้องอดตายยิ่งขึ้นกว่าเดิม นโยบายการศึกษาของการมองสงครามว่าเป็นอัตวินิบาตกรรมมีอยู่สูงมาก

8. ความถดถอยของกลไกของรัฐ

บ้านเราอาจจะมีสำนึกในเรื่องความเป็น “รัฐ” น้อยกว่าความเป็นตัวตน และเป็นรูปธรรมของ “รัฐบาล” ที่เราย่อมนเห็นอยู่อย่างชัดเจนว่า ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามากินเมือง สิ่งทีพึงปรารถนาก็คือ ความสำนึกของคนส่วนใหญ่ที่จะช่วยกันสร้างให้เกิดกลไกของรัฐที่ดำรงอยู่ได้เพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนมาก ไม่ว่ารัฐบาลจะเปลี่ยนไปกี่ครั้งก็หนักก็ตาม ในแง่นี้ เราอาจจะสำคัญผิดว่า ราชการคือกลไกอันพึงประสงค์ แต่เราก็เห็นมาแล้วว่า ข้าราชการจำเป็นต้องเดินตามนักการเมืองเพื่อความอยู่รอด ระบบตัวแทน (representative) ที่มาจากการเลือกตั้งจะใกล้ล่มสลาย เพราะแม้แต่ในประเทศต้นแบบของระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่ เช่น อังกฤษและสหรัฐอเมริกา มหาชนก็ถุกนักการเมืองหลอกได้อย่างง่ายดายตายดั่งที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทั้งในยุคที่เทคโนโลยีการสื่อสารรุดหน้าไปมาก ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง (electorate) ก็ยัง “บ้องตื้น” ขึ้นกว่าเดิม เพราะ

ขาดวิจาร์ณญาณการเป็นพลเมืองดี ที่มีความสำนึกทางการเมืองสูง อันเป็นหน้าที่ของการศึกษาที่จะต้องปลูกฝัง แต่เดิมมาเราเรียนวิชา 2 วิชาควบคู่กันไปคือ “หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม” บรรพบุรุษของเราเป็นนักการศึกษาที่ลึกซึ้ง ซึ่งสามารถส่งผลทางบวกอย่างปฏิเสธไม่ได้

9. ความร่ำรวยของคนส่วนน้อยและความยากจนของคนส่วนใหญ่

ถ้าคิดว่าประเด็นนี้เป็นเพียงประเด็นทางเศรษฐศาสตร์ เราก็คงไม่อาจแก้ปัญหาได้ เพราะวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งแต่เดิมเป็นวิทยาการที่ว่าด้วยข้อจำกัดของทรัพยากรและการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรมนั้น ได้แปรรูปไปเป็นกลเม็ดเด็ดพรายของนักธุรกิจที่ไร้ศีลธรรมไปเสียแล้ว ดังจะเห็นจากตัวอย่างที่อ้างมาแล้ว ในกรณีของอภิมหาเศรษฐีที่กระทำต่อประเทศอังกฤษได้ นับประสาอะไรกับการที่เขาจะมากระแทกเราอย่างเบา ๆ ในปรากฏการณ์ “ต้มยำกุ้ง” บทความนี้เริ่มต้นด้วย Bertolt Brecht กับศรัทธาที่เขาและเพื่อนมีต่อสังคมนิยม แต่เราก็ได้เห็นมาแล้วว่า อุดมคติที่เกิดขึ้นพร้อมกับลัทธิสังคมนิยมนั้น ได้กลายเป็นเครื่องมือของทรราชและของผู้นำที่ปลิ้นปล้อน จนในที่สุด ปรากฏการณ์สุดทางของสังคมนิยมก็คือ ระบบของพอล พต (Pol Pot: ค.ศ. 1923-1998) นโยบายการศึกษาที่เกี่ยวกับการสร้างความเห็นอกเห็นใจต่อกัน อันจะนำไปสู่การสร้างความเป็นธรรมในสังคมนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลา และการสร้างความสำนึกของพลเมืองดีสำคัญไม่น้อยไปกว่าการสร้างระบบที่จะเอื้อให้เกิดความเป็นธรรม

10. ความสับสนและซ้ำซ้อนของกฎหมายและกฎระเบียบ : ความย่อหย่อนในการบังคับใช้

ในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายในบ้านเรานั้น คงจะต้องยอมรับว่า เราคิดได้ละเอียดและก็พยายามที่จะดักทางผู้ที่อาจจะกระทำความผิด บางครั้งเราออกกฎหมายละเอียดเสียจนการดำเนินการในโลกแห่งความเป็นจริงติดขัดไปหมด แม้แต่รัฐธรรมนูญของเราก็ละเอียดซับซ้อนมาก แต่ก็ยังมีผู้ “ลอดช่อง” ไปจนได้

ในส่วนที่เกี่ยวกับระบบการศึกษา มีผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายให้ข้อสังเกตว่า การตั้งกระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (อว.) ใช้กฎหมายถึง 4 ฉบับ ซึ่งไม่ประสานกัน ทำให้เกิดความสับสน และจนบัดนี้ก็ดูว่าระบบจะซ้ำซ้อน ยิ่งกว่าเดิม สำหรับมหาวิทยาลัย ซึ่งผู้เชี่ยวชาญก็คิดว่าระบบอื่นนั้น กฎระเบียบรัดจริง เสียจนนักวิชาการเกิดความอึดอัดและคับข้องใจเป็นอันมาก ทั้งหลายทั้งปวงนี้อาจอธิบายได้ในแง่ของการมองโลกว่า การสร้างกฎหมายและกฎระเบียบของไทย นั้น ตั้งอยู่บนรากฐานของการมองโลกในแง่ร้าย นั่นก็คือเป็นการคิดว่า สมาชิกทั้งหลายทั้งปวงของประชาคมเป็นผู้ที่มีแววที่จะคดโกงได้ทุกเมื่อ (potential crooks) ในกรณีนี้ก็เช่นกัน การศึกษาที่จะสร้างพลังทางปัญญาได้จะต้องมองว่า บุคคลนั้นเป็นผู้ที่ “สอนขึ้น” ผู้เขียนมีความโน้มเอียงที่จะสรุปเอาว่า ความคิดที่เกี่ยวกับบัวใต้น้ำนั้น อาจจะเป็นการแต่งเติมขึ้นภายหลัง มิใช่คำสอนของพระพุทธองค์ เพราะดูจะขัดกับหลักการอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธศาสนาที่ว่า ทุกคนสามารถสร้างกรรมดีได้ทุกเมื่อ ถ้าเป็นครูและเชื่อเรื่องบัวใต้น้ำก็คงจะสิ้นหวัง ท้อแท้อยู่เป็นประจำ

11. มรณกรรมของวิทยาทาน : การศึกษาในคราบของการผลิตและการจำหน่ายสินค้า

เมื่อปี พ.ศ. 2559 ผู้เขียนได้รับเชิญจากสถาบันคลังสมองของชาติให้ไปเป็นวิทยากรในการบรรยายให้แก่กลุ่มคณบดีจากสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย ในหลักสูตรที่เรียกว่า “Deans for Change” และได้มีการนำมาตีพิมพ์ไว้เป็นหนังสือเล่มเล็กชื่อ *จากวิทยาทานสู่การผลิตและจำหน่ายสินค้า : ความปั่นป่วนของอุดมศึกษา* (Nagavajara, 2013) โดยที่มีวารสารวิชาการระดับนานาชาติที่ชื่อว่า *Drying Technology* ได้นำฉบับย่อไปลงพิมพ์เป็นบทบรรณาธิการรับเชิญ (ค.ศ. 2014) ผู้เขียนได้พยายามชี้ให้เห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการที่รัฐผลักดันให้มหาวิทยาลัยออกนอกระบบราชการ และต้องมีรายได้มาสนับสนุนตัวเองบ้างนั้น ได้กลายเป็นการเปิดทำนบให้แก่ความคิดแบบการผลิตและจำหน่าย

สินค้า รวมทั้งการค้ากำไรเกินควรได้เข้ามาครอบงำมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ และผู้ที่ต้องรับเคราะห์กรรมก็คือนักศึกษาและผู้ปกครอง เพราะการหารายได้ที่สะดวกที่สุดก็คือ การตั้งค่าหน่วยกิตให้สูงเอาไว้ กิจกรรมอันหลากหลายของมหาวิทยาลัยก็มีอันที่จะต้องถูกรอบงำด้วยการคิดเชิงการค้านี้ แม้กระทั่งการตีพิมพ์เผยแพร่ งานวิชาการ ซึ่งแต่เดิมเป็นส่วนหนึ่งของการให้วิทยาทาน ก็ได้กลายเป็น กระบวนการค้ากำไรไปแล้วด้วย ข้อพิพาทระหว่างกลุ่มมหาวิทยาลัย University of California กับบริษัท Elsevier ที่เข้ามาจัดระบบที่รู้จักกันในนามของ Scopus นั้น นับได้ว่าเป็นนิมิตหมายที่ดี เพราะมหาวิทยาลัยอเมริกันกลุ่มนี้ต้องการจะให้ผู้คนเข้าถึงผลงานวิจัยของพวกเขาอย่างเสรี (free access) ซึ่งยอมกล่าวได้ว่าเป็น การถ่วงใจซึ่งหลักการของวิทยาทานนั่นเอง สำหรับบ้านเรานั้น ถ้าเรามองว่า มหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทยคือ “มหาวิทยาลัยศิลา” หรือจารึกวัดโพธิ์ นั่นเอง เราก็คงจะไม่ลืมหลักการของวิทยาทานเป็นแน่ เพราะอันที่จริงเส้นทางการพัฒนาอุดมศึกษาของไทย น่าจะเดินจากท่าเตียนไปสู่หัวหมาก มากกว่าท่าเตียนไปสู่สามย่าน ที่พูดมานี้เป็นความเปรียบ แต่การจัดการอุดมศึกษาบ้านเราเดิน ไปไกลกว่าพระราชปณิธานของรัชกาลที่ 3 มากแล้ว ควรจะได้มีโอกาสเหลียวหลัง และมองรอบตัวเสียบ้าง

จากมหภาคสู่จุลภาค

ระบบนิเวศของการเรียนรู้ที่ผู้เขียนได้อภิปรายมาแล้วข้างต้น อาจไม่ทำให้เกิดความเจริญใจนัก ผู้เขียนใคร่ขอเสนอว่า ในยุคปัจจุบัน การพินิจปัญหาในระดับมหภาคอาจไม่ให้ความหวังมากนัก แต่กำลังใจอาจจะมาจากจุดเล็ก ๆ ได้มากกว่า การพินิจปรากฏการณ์ระดับจุลภาคมิได้หมายความว่า เป็นการคิดเล็กและไม่สามารถที่จะคิดใหญ่ได้ ตัวอย่างที่จะนำมาเสนอข้างทำยนี้ อาจจะทำให้คำตอบได้ว่า คนตัวเล็ก ๆ คือผู้ที่อาจจะสร้างความหวังให้กับสังคมได้

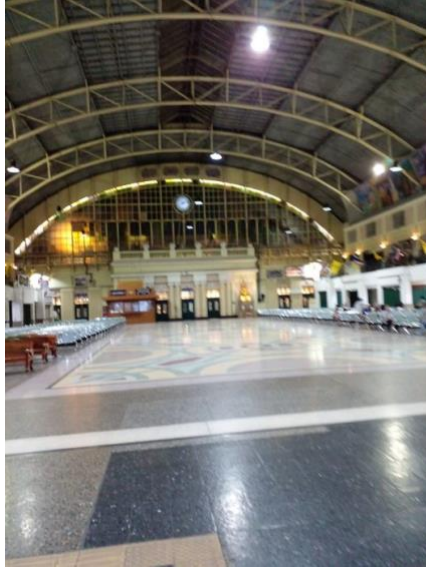
ภาพประกอบ 2 ดนตรีสร้างพลเมืองดี

ที่มา: At the funeral of Evandro João da Silva. Photo: Marcos Tristao. Picture: Marcos Tristao, from: <https://www.classicfm.com/discover-music/powerful-story-photograph-brazilian-violinist/>

ตัวอย่างแรกเป็นบทเรียนจากอเมริกาใต้ ภาพที่นำมาเสนอในที่นี้เป็นภาพของเด็กชายปอน ๆ ชาวบราซิลคนหนึ่ง กำลังสีไวโอลิน สีหน้าเขาเศร้าหมองแน่นอนว่าเขากำลังเล่นดนตรีไปและร้องไห้ไป ความจริงมีอยู่ว่าเด็กชายอายุ 12 ปี ผู้นี้ชื่อ Diego Frazzo Turkata กำลังเล่นดนตรีในพิธีกรรมฝังศพของครูผู้เป็นที่รักของเขา ผู้เป็นหนึ่งในบรรดาผู้ที่ก้าวเข้ามาฝึกหัดดนตรีให้แก่เด็กยากจน ขบวนการใช้ศิลปะเป็นทางในการแก้ปัญหาสังคมนั้น นอกจากบราซิลแล้ว เวเนซุเอลาก็ประสบความสำเร็จมาก คือมากเสียจนกลายเป็นต้นแบบให้แก่โลกได้ ในกรณีหลังนี้ นักเศรษฐศาสตร์คนหนึ่งชื่อ José Antonio Abreu (ค.ศ. 1939-2018) ได้อำนาจเข้ามาทำโครงการต่อเนื่องในระดับประเทศ เพราะพวกเขาเห็นว่า เด็กที่อยู่ในสังคมแวดล้อมเสื่อมโทรมมักจะตกเป็นทาสของยาเสพติดและอาชญากรรม พวกเขาจึงรณรงค์ให้เด็กผู้ด้อยโอกาสเหล่านี้ได้ฝึกหัดดนตรีคลาสสิกเป็นจุด ๆ ทั่วประเทศเวเนซุเอลา และก็ได้คัดเลือกเด็กที่มีฝีมือดีจำนวนหนึ่งมาตั้งเป็นวงดนตรีระดับชาติเรียกว่า Simón Bolívar Youth Orchestra ออกเดินทางไปแสดงใน

ยุโรปและอเมริกา และได้รับการยกย่องว่าเป็นวงดนตรีเยาวชนชั้นนำของโลก ตะวันตก ซึ่งต่อมาก็ได้ปรับตัวเป็นวงดนตรีอาชีพ ออกแสดงในระดับนานาชาติ อย่างต่อเนื่อง โดยมีนักดนตรีที่เติบโตขึ้นมาจากวงดนตรีเองชื่อ Gustavo Dudamel (เกิด 1981) เป็นวาทยกรประจำ ซึ่งชายหนุ่มผู้นี้ต่อมาได้รับตำแหน่งที่สำคัญเป็นวาทยกรประจำวง Los Angeles Philharmonic Orchestra อันเป็นวงดนตรีระดับนำของสหรัฐอเมริกา ล่าสุดเขาเตรียมจะได้เข้ารับตำแหน่งวาทยกรประจำวง New York Philharmonic Orchestra ในปี 2026 ซึ่งจัดได้ว่าเป็นวงดนตรีระดับหัวแถวของสหรัฐอเมริกา (ผู้เขียนได้มีโอกาสสัมผัสกับผลงานของเขา โดยตรงที่กรุงเบอร์ลิน และทึ่งในความสามารถของเขา)

เมื่อ Abreu เริ่มต้นโครงการ ซึ่งรู้จักกันในนามของ El Sistema นั้น เขาประกาศไว้อย่างชัดเจนว่า จุดประสงค์หลักของเขามีใช้เป็นจุดประสงค์ในด้านศิลปะ แต่เขาต้องการสร้างพลเมืองดี และความสำเร็จของเขาก็เป็นความสำเร็จที่ได้กลายเป็นต้นแบบให้แก่โลก ทั้ง ๆ ที่เวเนซุเอลาเองก็มีปัญหาด้านเศรษฐกิจในระดับที่รุนแรงมาก ศิลปะกับสังคมย่อมสองทางและเสริมพลังให้แก่กัน จะเห็นได้ว่า เขาคิดใหญ่ แต่เริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ เรื่องเล่าที่สองอาจเรียกได้ว่าเป็นนิทานที่วาดด้วยคนข้างถนน ศิลปินแห่งชาติ ศักดิ์สิริ มีสมสืบ เล่าเอาไว้ว่า เมื่อตอนเขาเรียนจบปีที่ 1 ของวิทยาลัยเพาะช่าง เขาไม่มีเงินเป็นค่ารถกลับบ้านที่นครสวรรค์ จึงตัดสินใจไปหวังพึ่งความเมตตาของผู้ที่ผ่านไปมาที่สถานีหัวลำโพง เมื่อพบขอทานคนหนึ่ง เขาก็นั่งลงข้างชายคนนั้น แล้วผู้ยากไร้ทั้งสองก็สนทนากัน เมื่อรู้ว่าเด็กหนุ่มมีปัญหาอะไร ขอทานมือกุดคนนั้นตั้งใจที่จะแบ่งเงินให้แก่เด็กหนุ่มเป็นค่ารถไฟกลับบ้าน นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า ...

ภาพประกอบ 3 หัวลำโพงที่เปลี่ยนไป (มกราคม 2566)

ภาพโดย: เจตนา นาควัชระ (ผู้เขียน)

ผู้เขียนใคร่ขอยืนยันว่า ในโลกปัจจุบัน ถ้าเราคิดท้อแท้สิ้นหวังขึ้นมาเมื่อไร ขอให้มองไปที่จุดเล็ก ๆ ในสังคมของเราเถิด แล้วท่านจะพบสิ่งที่ให้แรงบันดาลใจได้ นิทานที่เล่ามาข้างต้นเป็นเรื่องของวัฒนธรรมอันสุดละเมียดที่ซึมซับลงไปถึงคนระดับล่าง และขอทานผู้มีใจงามนั้นก็เป็ผลผลิตของวัฒนธรรมนี้เช่นกัน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องหาทางส่งเสริมการศึกษาจากการเจาะทะลุจากปรากฏการณ์พื้นผิวของสังคม อันดูประหนึ่งว่าจะพอนเพนี้ ลงไปให้ถึงแก่นแห่งความเป็นมนุษย์ให้ได้

บทบาทของครูในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้

ในบทความนี้ ผู้เขียนใช้มโนทัศน์ที่ว่าด้วย “ประสบการณ์” บ่อยครั้งมาก และก็ตั้งใจให้เป็นเช่นนั้น บทบาทของครูยากขึ้นกว่าในยุคก่อนอย่างแน่นอน เพราะในโลกปัจจุบัน เราได้รับประสบการณ์ตรงในชีวิตจริงเท่านั้น แต่เราท่านทุกคนมีอาจเลียงประสบการณ์ที่มีตัวกลางเป็นผู้ถ่ายทอด (mediated experience) ได้ ซึ่งถ้าถามเข้ามาผ่านสื่อต่าง ๆ ในบางลักษณะครูไม่จำเป็นต้องเป็นผู้สอนไปเสียทุกอย่าง แต่อาจจะเป็นผู้เรียนรู้จากศิษย์ได้ การเรียนรู้จึงเป็นไปในรูปของการรับประสบการณ์ การนำประสบการณ์นั้นมาไตร่ตรอง แล้วจึงจะไปถึงขั้นของการถ่ายทอดประสบการณ์ จะขอ แจกแจงบทบาทของครูในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ไว้พอสังเขปดังนี้

1. การรับประสบการณ์อันหลากหลาย : การตื่นขึ้นรับรู้

ภาษาไทยมีคำว่า “ตื่นรู้” ซึ่งกินความได้ทั้งกว้างและทั้งลึก นั่นเป็นคุณสมบัติที่ครูยุคใหม่จำเป็นต้องมี ครูไม่อาจปฏิเสธการรับรู้ประสบการณ์ที่อาจไม่สร้างความเจริญใจให้แก่ตน การเอาชนะอคติของตนเองโดยใช้เหตุผลนำทางเป็นวิสัยของครูที่ดี นำประหลาดที่อุดมศึกษาในปัจจุบันกลับเป็นพื้นที่ที่ก่อให้เกิดอคติที่มาในรูปของของคลังทางวิชาการ โดยเฉพาะในคราบของทฤษฎี บ่อยครั้งที่ผู้สอนมองปรากฏการณ์ด้วยแว่นสีของทฤษฎีจนถึงขั้นมกมาย และพยายามครอบงำให้คิดตามและทำตาม วิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์คับแคบลงไป เพราะเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้สอนจะต้องเตือนสติตัวเองให้ “ตื่นรู้” อยู่ตลอดเวลา

2. การครุ่นคิด-พินิจ-นึก

การแข่งขันกันในโลกปัจจุบันเรียกร้องให้มีการตัดสินใจอย่างรวดเร็ว เพื่อที่จะได้ทันคู่แข่ง หรือเอาชนะคู่แข่งได้ สิ่งที่ใช้กับธุรกิจแล้วได้ผล อาจไม่จำเป็นจะต้องนำไปสู่ความสำเร็จในด้านของการศึกษา ผู้เขียนขอแนะนำคำไทย 3 คำ มาใช้ร่วมกันว่า “ครุ่นคิด-พินิจ-นึก” (ซึ่งในภาษาอังกฤษมักจะใช้คำโตว่า reflect) เพราะกระบวนการของการศึกษาคือการสั่งสมและกลั่นกรองประสบการณ์ออกมา เป็นองค์ความรู้ ซึ่งเรียกร้องให้มีการนำประสบการณ์มาผ่านกระบวนการ “ครุ่นคิด-พินิจ-นึก” อย่างถี่ถ้วน ก่อนที่จะได้รับการถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียน ผู้เขียนได้กล่าวถึงการทำวงการตะวันตกเรียกร้องให้สนับสนุน “ศาสตราจารย์ที่คิดช้า ๆ” (the slow professor) มาแล้วข้างต้น การ “คิดช้า” ไม่ได้แปลว่า “คิดไม่เป็น” หรือ “คิดไม่ออก” แต่เป็นการ “อุกคืด” ที่นำไปสู่การ “ได้คิด” ล่าสุดกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านปัญญาประดิษฐ์ (artificial intelligence: AI) ได้ออกมาแสดงความเห็นอย่างโจ่งแจ้งว่า ถึงเวลาแล้วที่จะหยุดการเร่งรีบพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ต่อไปอย่างไม่ยั้งคิด เพราะผู้เชี่ยวชาญเองก็ไม่อาจมองเห็นปลายทางของปัญญาประดิษฐ์ได้ แล้วก็ยอมรับว่ามนุษย์ไม่อาจควบคุมปัญญาประดิษฐ์ที่เดินไปได้ด้วยตัวเอง ข้อเรียกร้องของเขาตรงไปตรงมาว่าขอให้ “Slow down!” (Valaance, 2023)

3. การตีความประสบการณ์

จุดบอดของการศึกษาในทุกยุคทุกสมัยคือการรับประสบการณ์เพียงแคในระดับของ “ข้อเท็จจริง” (facts) หรือ “ข้อมูล” (data) ซึ่งเราไม่ควรปฏิเสธความรู้ในรูปแบบนี้ แต่กระบวนการของการศึกษาจะหยุดลง ณ จุดนั้นไม่ได้ กระบวนการของการ “ครุ่นคิด-พินิจ-นึก” ในรูปแบบที่ควรสนับสนุนคือ “การตีความ” ประสบการณ์ ในส่วนที่เกี่ยวกับพลังของการตีความในการสร้างความรู้ นั้น ผู้เขียนได้ให้บรรณานุกรมไว้ว่าเป็นระบบแล้วในบทความชื่อ “สุนทรียภาพแห่ง

การตีความ” (Nagavajara, 2021) แนวคิดนี้ชี้ทางไปสู่การสร้าง “สังคมแห่งการตีความ” (hermeneutical society) ซึ่งหมายถึงสังคมที่สมาชิกส่วนใหญ่ชอบที่จะใช้ความคิด หรือสังคมแห่งความคิดนั่นเอง การตีความเป็นไปได้หลายระดับ กวีผู้เป็นนักคิดที่ยิ่งใหญ่ของเรา คือ อังคาร กัลยาณพงศ์ (พ.ศ. 2470-2555) ได้ฝากความคิดที่เกี่ยวกับการ “อ่านโลก” ไว้ในบทกวีชื่อ “จากอดีต” ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการสร้างประสบการณ์ในระดับของจิตวิญญาณเลยทีเดียว

4. การเชื่อมโยงประสบการณ์

ผู้เขียนขออนุญาตกล่าวถึงสภาวะปัจจุบันของอุดมศึกษาไทยที่กำลังประสบปัญหาอย่างรุนแรง เพราะหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่สนับสนุนอุดมศึกษาและการวิจัย คือ กระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (อว.) สนับสนุนการศึกษาวิจัยที่ตอบโจทย์เฉพาะเรื่อง ซึ่งมักกำหนดให้ดำเนินการให้แล้วเสร็จภายใน 1 ปี เพราะต้องการผลการวิจัยไปใช้ในการตอบโจทย์ในการพัฒนาประเทศตามนโยบายที่รัฐต้องการ ทำให้นักวิจัยเลิกที่จะคิดกว้าง หรือคิดตอบโจทย์ที่ต้องเชื่อมโยงความรู้ในวงที่กว้างมาก โดยพึ่งข้อมูลที่หลากหลายซึ่งต้องการเวลาในการดำเนินการ และในการ “ตีความ” วิเคราะห์ และสังเคราะห์ อันที่จริงผู้สอนที่ดี คือ ผู้ที่มีใจเพียงแต่แค่มุ่งประสบการณ์ชีวิตและประสบการณ์ทางวิชาการอันกว้างขวางเท่านั้น แต่เขาจะต้องมีความสามารถในการเชื่อมโยงประสบการณ์อันหลากหลายเข้าด้วยกัน เพื่อที่จะตอบโจทย์ที่สำคัญ ๆ และความสามารถดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นตัวบ่งบอก “วุฒิภาวะ” ทางวิชาการนั่นเอง ประสบการณ์การสอนของผู้เขียนเองยืนยันได้ว่า การเชื่อมโยงประสบการณ์จำเป็นมากสำหรับการสอนวิชาบางลักษณะ เช่น “วิชาศึกษาทั่วไป” ซึ่งเรียกร่องวุฒิภาวะของผู้สอนในระดับที่สูงมาก

5. ทวิวจนในฐานะกลไกของการสร้างเสริมปัญญา

ครั้งหนึ่งวงการศึกษามีความเชื่อว่า ถ้าผู้ใฝ่รู้มารวมตัวกันเป็นประชาคมแล้ว เขาจะไม่ชวนกันไปเป็นโจรและจะเสริมปัญญาให้แก่กันในฐานะบัณฑิต กลไกที่สำคัญของการเรียนรู้คือการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดซึ่งกันและกัน ระบบการเรียนการสอนที่ได้ผลต่อเนื่องมาเป็นเวลาเป็นสหัสวรรษคือ การสนทนาตัวต่อตัว หรือเป็นกลุ่มเล็ก ๆ “ทวิวจน (dialogue)” จึงเป็นวิธีการเรียนรู้ที่รักษาคุณภาพของสถาบันการศึกษาเอาไว้ ดังเช่นในกรณีของมหาวิทยาลัย Oxford (เรียกว่า tutorial) และ Cambridge (เรียกว่า supervision) ในฐานะครูผู้เขียนเองได้ผ่านการทดลองในระบบ “วิทยาลัย” ที่ให้น้ำหนักแก่การกินอยู่ร่วมกันและการเรียนการสอนที่เน้นทวิวจนมาแล้วที่มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งศิษย์เก่าที่ผ่านระบบนี้มา (ที่เลิกกลับไปในช่วงเวลา 3 ปี) ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า การหล่อหลอมบุคลิกภาพควบคู่กับการเรียนการสอนในระบบทิตาปาโมกข์ ส่งผลในการสร้างศักยภาพของคน que คิดเป็นได้ในระยะยาว จริงอยู่ สถาบันการศึกษาทั่วโลกยอมรับว่า ในช่วงที่โควิดระบอบาดอย่างรุนแรง การเรียนการสอนทางไกลเป็นเครื่องช่วยมิให้ระบบการศึกษาต้องล่มสลาย แต่ก็มีอาจทดแทนระบบมนุษย์สัมผัสมนุษย์ได้ สำหรับอุดมศึกษานั้น ผู้เขียนได้ให้ทรรศนะถึงประสิทธิภาพของ “มหาวิทยาลัยแห่งทวิวจน” (the dialogic university) เอาไว้แล้ว ในหนังสือเล่มเล็กที่ชื่อ *วัฒนธรรมสำนึก : รากฐานของอุดมศึกษาไทย* (Nagavajara, 2017)

6. การถางทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์

ในโลกปัจจุบันซึ่งถูกลบด้วยข้อมูลข่าวสาร การรับรู้และการเชื่อตามโดยปราศจากวิจารณ์ญาณเป็นทั้งอัตวินิบาตกรรมในระดับสังคมและในระดับบุคคล กิจแห่งการวิจารณ์ที่ในขั้นเริ่มแรกใช้กับการแสดงทัศนะที่เกี่ยวกับงานศิลปะนั้น เป็น “บทเรียนเบื้องต้น” (propaedeutic) ที่ดีมากในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีลักษณะสร้างสรรค์ เพราะงานศิลปะมีลักษณะเป็นรูปธรรมที่เราสามารถใช้เวลาในการพินิจพิจารณาได้ตามความจำเป็น และในแง่นี้ เทคโนโลยีช่วยให้เกิด

ประสิทธิภาพในการถ่ายแบบ (reproducibility) ที่เอื้อต่อการศึกษา จากตัวงาน ไปสู่ผู้สร้างงาน นักวิจารณ์ที่ดีจะเรียนรู้ศิลปะอันยากยิ่งในการวิจารณ์อันมุ่งให้ผู้ที่ ถูกวิจารณ์อยู่บนเวทีแห่งศิลปะต่อไปได้อย่างมีศักดิ์ศรี ผู้เขียนได้เสนอความคิดใน แนวนี้ไว้แล้วในบทความชื่อ “จากการวิจารณ์ศิลปะสู่การวิจารณ์ชีวิตและสังคม” (Nagavajara, 2005) วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์จึงถือได้ว่าเป็นเสาหลักของ การศึกษา และครูที่ดีจะต้องใช้ศักยภาพของวัฒนธรรมนี้ให้ได้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

7. สุนทรียภาพแห่งการเรียนรู้

ในภาษาของชาวบ้าน เราชอบพูดถึงครูที่ “สอนสนุก” เราชอบพูดถึงการ “สนุกกับการเรียน” ของผู้เรียน นั่นหมายความว่า ในภาวะอุดมคติ การเรียนรู้ เกิดขึ้นในลักษณะของความ “สนุก” ซึ่งในวัฒนธรรมไทยกินความลึกซึ้งกว่าการ บันเทิง และผู้เขียนได้นำมโนทัศน์ “สุนทรียภาพ” มาใช้แล้วในบทความ 2 บทความ คือ “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย” (Nagavajara, 2015) และ “สุนทรียภาพแห่งการตีความ” (Nagavajara, 2021) ซึ่งมีนัยทางการศึกษาสูงมาก สังคมไทยแต่ดั้งเดิมมิได้แยก “ผู้รักสมัครเล่น” (amateur) ออกจาก “มืออาชีพ” (professional) และชนบดังกเล่าว่าได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาในกระบวนการสร้างพระ เมรุถวายรัชกาลที่ 9 (Khamson, 2022) อันที่จริงแม้แต่ผู้ที่ประกอบกิจบาง ประการเป็นอาชีพก็เชื่อว่าจะละเลยองค์ประกอบที่เป็นเรื่องของความหฤหรรษ์ที่อยู่ ได้ด้วยความสมัครใจ คำว่า “เล่น” ในภาษาไทยกินความลึกซึ้งนัก เช่นในคำถาม ที่ว่า “คุณเล่นทางไหน” ถ้าจะแปลเป็นภาษาอังกฤษก็คงจะมีใช้ “What do you play?” แต่เป็น “What is your specialization?” หรือ “What do you specialize in?” ผู้เขียนจึงมักจะเน้นหลักการที่ว่าด้วย “เพราะรักจึงสมัครเข้ามา เล่น” อยู่เสมอ (Nagavajara, 1997) จะเห็นได้ว่าผู้เขียนมีความเชื่อว่า รากฐานทาง วัฒนธรรมของเราแต่ดั้งเดิมมาเอื้อต่อการเรียนรู้เป็นอย่างยิ่ง และก็สามารถที่จะ ปรับให้เข้ากับนิเวศทางวัฒนธรรมและสังคมของโลกปัจจุบันได้

บทสรุป : การบ้านอันไม่รู้จบสำหรับครู

เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2566 ผู้เขียนได้รับเชิญให้ไปร่วมงานคืนสู่เหย้าซึ่งสมาคมศิษย์เก่าคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรจัดขึ้น และได้มีโอกาสกล่าวสุนทรพจน์สั้น ๆ ดังต่อไปนี้

ภาพประกอบ 4 ตัวแทนอาจารย์รุ่นแรก (2511) พูดกับศิษย์เก่า

ที่มา: งานคืนสู่เหย้า “55 ปี กลับบ้านสีฟ้า ชายคาแห่งรัก” จัดโดย

สมาคมศิษย์เก่าคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566

ณ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษา มหาวิทยาลัยศิลปากร

วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

ต่อไปนี้เป็น*ประกาศเด็กหาย* ผมหาลูกศิษย์คนนี้มีมา 30 กว่าปียังไม่เจอ ขอเล่าเหตุการณ์สั้น ๆ ปี 2528 ผมสอนวิชาศึกษาทั่วไป วิชาในตอนนั้นก็ยังมีอยู่ ผมคิดว่าส่วนใหญ่ยกเว้นรุ่นแรก ๆ เท่านั้นได้เรียนวิชา “มนุษย์กับการสร้างสรรค์” แล้วก็ผมก็ไม่คิดว่า เด็กปีหนึ่งที่ได้เรียนวิชานี้กับผมและเพื่อนร่วมงานรุ่นเดียวกันซึ่งล่องลับไปแล้วหลายคน อาจารย์ดำรง วงศ์อุปราช ก็จากไปแล้ว อาจารย์อุดม อรุณรัตน์ก็ไปแล้วเช่นกัน ก็เหลือผมอยู่ตรงนี้ และผมคิดว่า ถ้าจะวัดความเป็นครูก็ต้องวัดด้วยการที่เด็กเขาตั้งคำถามกลับมา และเขาให้การบ้านอะไรกับเราต่อไป ผมได้รับการบ้านจากหนูน้อยคนนั้น และ ณ วันนี้

ผมก็ยังทำการบ้านอันนั้นไม่เสร็จ และผมก็ไม่แน่ใจว่า ผมจะใช้ชีวิตนี้ทำการบ้านบพนั้นจนเสร็จได้อย่างไร หนูน้อยคนนั้นเป็นเด็กปีที่หนึ่งที่เรียนวิชาศึกษาทั่วไป แล้วก็เข้ามาหาผมในตอนเที่ยง และตั้งคำถามนี้ ฟังคำถามนี้ให้ดีนะครับ “อาจารย์คะ มองธรรมชาติอย่างไรจึงจะเกิดปัญญา” ไร้ปัญญาเอกของผมนะ มันไม่พอหรอกครับ ศาสตราจารย์ที่ผมเป็นก็ไม่พอที่จะตอบคำถามนี้ มันต้องใช้ชีวิตทั้งชีวิตแสวงหาคำตอบต่อไปอย่างไม่มีวันจบ ผมกำลังจะ “ประกาศเด็กหาย” โดยถามว่าเด็กคนนั้นอยู่ที่นี้หรือเปล่า และหนูจำได้หรือเปล่าว่าหนูถามอะไรครูแก่คนนี้ ถ้าหนูปรากฏตัวขึ้นที่นี่ ครูจะขอเข้าไปกอด (หยุดครูหนึ่ง) เขาไม่มา เขาอาจจะไม่มา หรือเขาอาจจะจำไม่ได้ แต่ผมฝากไว้ก็แล้วกันว่า มหาวิทยาลัยแห่งนี้ และคณะอักษรศาสตร์ที่ผมเป็นอาจารย์ ตั้งแต่ต้นจนผมเกษียณนี้ (ผมออกไปทำงานองค์การระหว่างประเทศ 4 ปี แล้วกลับมาใหม่ มีคนบอกผมว่าผมคิดผิด แต่ผมไม่คิดว่าผมคิดผิด) สิ่งที่ผมอยากจะฝากเอาไว้ก็คือ สิ่งที่คุณนี้สอนพวกท่าน และสิ่งที่ผมพยายามสอนพวกท่าน ไม่ใช่การยัดเยียดวิชาให้ในรูปแบบของโรงเรียนกวดวิชา แต่เป็นการให้สิ่งที่เรียกว่า “วิธีการเรียนรู้” (learning how to learn) นั่นคืออักษรศาสตร์ของเราครับ ขอท่านจงได้รักษาความเค็มอันนี้ไว้ต่อไป แม้ว่าผมจะล่องลับไปแล้วก็ตาม

บทความนี้ให้ข้อสรุปที่ตรงไปตรงมา นั่นก็คือว่า เราควรจะมองความสัมพันธ์ระหว่างครูกับลูกศิษย์ให้เลยไปจาก “การสอนหนังสือ” และ “การเรียนหนังสือ” การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพที่สุดเป็นการจรรยาจรสองทาง อันหมายถึงทวิวัจนทางปัญญาความคิดที่เอื้อครูกับลูกศิษย์สลับบทบาทของผู้สอนกับผู้เรียนได้ทุกเมื่อ

รายการอ้างอิง

- Berg, M., & Seeber, B. K. (2016). *The Slow Professor: Challenging the Culture of Speed in the Academy*. University of Toronto Press.
- Brecht, B. (1976). *Gesammelte Gedichte Band 2. leichte Gebrauchsspuren*.
- Khamson, A. (2022). 13 ตุลาคม 2559 กับความเบ่งบานของศิลปะไทย. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Nagavajara, C. (1983). *วรรณกรรมละครของแบร์ทอลท์ เบรคชท์ การศึกษาเชิงวิจารณ์. มุขนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*.
- Nagavajara, C. (1997). *เพราะรักจึงสมัครเข้ามาเล่น. อมรินทร์*.
- Nagavajara, C. et al. (2001). *กวีนิพนธ์เยอรมันร่วมสมัย: บทวิเคราะห์และสรุพนิพนธ์. รายงานการวิจัยเรื่อง “กวีนิพนธ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย : ประสบการณ์จากวรรณคดีไทย อังกฤษ อเมริกัน ฝรั่งเศส และเยอรมัน”. (G156-160). ภาควิชาภาษาเยอรมัน คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*.
- Nagavajara, C. (2002). *ศิลปะสองทาง: รวมบทความวิชาการโครงการวิจัยการวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ภาค 2*. คมบาง
- Nagavajara, C. (2005). *ตามใจฉัน-ตามใจท่าน : ว่าด้วยการวิจารณ์และการวิจัย*. คมบาง.
- Nagavajara, C. (2013). *จากวิทยาทานสู่การผลิตและจำหน่ายสินค้า: ความปั่นป่วนของอุดมศึกษา. สถาบันคลังสมองของชาติ*.
- Nagavajara, C. (2015). *จุดยืนของมนุษยศาสตร์. ชมนาด*.
- Nagavajara, C. (2017). *วัฒนธรรมสำนึก: รากฐานของอุดมศึกษาไทย. สถาบันคลังสมองของชาติ*.
- Nagavajara, C. (2021). *Aesthetics of Interpretation, The New Viridian. Journal of Arts, Humanities and Social Sciences, 1(6), 27-43*.

Nagavajara, C. (2022). “ลักษณะที่ไม่เป็นทางการในชีวิตและศิลปะ: ข้อคิดเชิงวิพากษ์”. ใน
ธีรวัต ฌ บ่อมเพชร และคณะ. ถักทอความคิด: มิตรและศิษย์มอบให้วินัย พงศ์ศรีเพียร.
(15-39). นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

National Institute of Development Administration, Center for Philanthropy and
Civil Society. (2021). Beauty of the Human Spirit: Covid-19 in Thailand (Jan-
Oct 2020). TPN Press.

Pattamasirawat, D., & Sirasoonthorn, P. (Eds). (2002). วัฒนธรรมการเรียนรู้ของไทย รวม
บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการประจำปี. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยนเรศวร.

Soros, G. (2023). Encyclopedia Britannica. (online) Retrieved 12 April 2023, from
<https://www.britannica.com/biography/George-Soros>.

Vallance, C. (2023, 30 March). “Elon Musk among experts urging a halt to AI
training”, from: <https://www.bbc.com/news/technology-65110030>

